

6. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 880-р // Офіційний сайт Верховної Ради України (<http://zakon.rada.gov.ua>).
7. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки. Затверджена Законом України від 21 вересня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405.
8. Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів. Затверджена Законом України від 22 березня 2001 року // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 78.
9. Потапчук І. М. Прибережна смуга морів як елемент правової охорони морів в Україні // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2005. – Випуск 65-66. – С. 100-102.
10. Проект Закону України «Про прибережну смугу морів» // Веб-сайт Міністерства охорони навколишнього природного середовища (www.menr.gov.ua).

*Середа Г. Г., Інститут законодавства
Верховної Ради України*

МОРСЬКА КРИМІНАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Проблема роста преступности на море обуславливает необходимость принятия срочных мер по созданию эффективного правового механизма профилактики, противодействия, расследования и привлечения к ответственности лиц, виновных в совершении преступлений на море. Угроза международному миру и безопасности судоходства не имеет границ и приобретает глобальный характер. В этой связи одним из наиболее актуальных вопросов является определение условий, оснований и процедурных режимов осуществления государством своей уголовной юрисдикции в отношении морских преступлений, целью которого является борьба с безнаказанностью виновных в совершении актов пиратства, разбоя, террористических актов и других преступлений на море.

Permanent expansion of maritime crime determines an urgent need in developing an effective legal mechanism of prevention, counteraction,

investigation and prosecution of maritime criminals. Growing threat to international peace and security of navigation does not respect borders and has reached a global character. Fighting the impunity and the growing cynicism of those guilty of piracy, robbery, terrorist acts, and other maritime crimes should consolidate the efforts of states in their criminal prosecution. Therefore, further study of conditions, grounds and procedural regimes of states' criminal jurisdiction power execution in regards to maritime crimes is required.

Генеральний Секретар Організації Об'єднаних Націй у «Посланні з нагоди Всесвітнього дня океанів» 8 червня 2009 року заявив: «Океани стають і ареною злочинної діяльності. Піратство та збройний розбій проти суден загрожують життям моряків та безпеці міжнародного судноплавства, на яке доводиться 90 відсотків вантажних перевезень у світі» [1]. У своїй резолюції від 12 лютого 2009 р. Генеральна Асамблея ООН відзначила проблему, яка не стала менш актуальною, транснаціональної організованої злочинності на морі, що включає в себе незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, незаконний ввіз мігрантів і торгівлю людьми, та інші загрози для безпеки на морі, такі як піратство, збройний розбій на морі, контрабанда та терористичні акти, що спрямовані проти судноплавства, морських установок та інших морських інтересів [2]. Генеральна Асамблея ООН регулярно обговорює проблему піратства та збройного розбою на судна у своїх щорічних резолюціях про Світовий океан і морське право. Вона неодноразово підкреслювала особливе значення притягнення порушників до відповідальності, а також необхідність розробки загального підходу щодо запобігання піратству і збройному розбою на морі, їхнього розслідування та протидії, наполегливо закликала держави стати учасниками Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства та Протоколу про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі [3].

Реакція Організації Об'єднаних Націй на ескалацію проблеми злочинності на морі є цілком виправданою та має серйозні підстави: злочинність на морі, зокрема піратство, стала серйозною погрозою для міжнародного миру та глобальної безпеки морського судноплавства: за даними Міжнародного морського бюро (ICC International Maritime Bureau), з 2002 року Міжнародною морською організацією в цілому було зареєстровано 4730 актів піратства та збройних пограбувань морських суден [4]. Тільки

у 2008 році було захоплено 41 судно. У відкритому морі поблизу берегів Сомалі у 2008 р. вчинено 37 нападів [5]. Судна, екіпажі яких складають громадяни України, всі частіше стають жертвами піратських нападів. Як повідомив у своєму виступі на 64-й сесії Генеральній Асамблеї ООН 24 вересня 2009 р. Президент України Ющенко, майже 70 тисяч українських громадян працевлаштовані на судах іноземного прапора; тільки за останні сім років пірати напали на 18 судів, на яких перебували українські громадяни [6].

Проблеми протидії злочинності на морі привертають увагу багатьох вітчизняних та закордонних науковців. В різний час і у різноманітному контексті до проблеми протидії злочинності на морі звертались чимало вчених, зокрема: О. Бантишев, П. Бараболя, М. Ш. Басіуні, Н. Бондаренко, П. Брунтальський, М. Будаков, М. Валенсія, Л. Галенська, М. Гуменюк, В. Григорян, В. Демиденко, В. Дмитрієв, О. Довгань, С. Допілко, С. Загороднюк, О. Колодкін, Э. Конте, Л. Корбут, Т. Короткий, М. Лазарев, І. Лукшин, Є. Ляхов, З. Міронов, В. Міхеєв, Л. Моджорян, Г. Онг, В. Прусс, Ю. Ромашев, Н. Савельєв, Ф. Шаллан, О. Шемякин, А. Янг, та ін.

Науковці та практики майже одноставно зазначають, що обов'язковою умовою ефективної протидії злочинності на морі є створення цілісного та діючого правового механізму, який має відповідати положенням Конвенції ООН з морського права та забезпечувати затримання і кримінальне переслідування осіб, що підозрюються у здійсненні «морських злочинів». Потрібно підкреслити, що боротьба зі злочинністю, яка виходить за межі чітко визначених кордонів держав, завжди обумовлює необхідність визначення юрисдикційних питань, а отже, викликає безліч дискусій правового та практичного характеру. Отже, одним з найважливіших питань, що підлягають обговоренню у контексті міжнародної боротьби зі злочинністю, є проблема міжнародно-правової регламентації кримінальної юрисдикції стосовно злочинів, вчинених на морі.

Незважаючи на існування численних міжнародних угод, спрямованих на регламентацію міжнародного співробітництва у протидії злочинності, чимало юрисдикційних аспектів залишаються далекими від однозначного вирішення. Багаторазове ускладнення цих проблем виникає в ситуації, коли їхнє вирішення вимагає врахування регламентації юрисдикції держав у різних категоріях морських просторів.

«Кримінальна юрисдикція держави діє в будь-якій частині держави, тобто повністю поширюється на його територію. При цьому, якщо сухопутна та повітряна території користуються єдиним правовим режимом (у частині юрисдикційних питань), водна (морська) територія такого єдиного правового режиму не має», – підкреслює Л. Н. Галенська [7]. М. В. Буроменський також акцентує увагу на проблемах юрисдикції в міжнародному морському праві: «Існування різних правових режимів території (міжнародного, національного, змішаного) призвело до необхідності визначати за допомогою міжнародного права особливості взаємодії та співвідношення міжнародної та національних юрисдикцій. Можна виокремити специфіку міжнародно-правового регулювання загальних питань юрисдикції у внутрішніх морських водах, у територіальному морі, у виключній економічній зоні, у відкритому морі та повітряних просторах над цими територіями», – пише він [8].

Через специфіку правового режиму морських просторів проблемами кримінальної юрисдикції держав стосовно злочинів, вчинених на морі, перебувають, по-перше, у сфері міжнародного морського права, і, по-друге, у сфері міжнародного кримінального права в його широкому значенні або галузі міжнародного права, що визначається як «міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю».

Визначення терміну юрисдикція має багато інтерпретацій за змістом та обсягом. Найбільш широке розуміння юрисдикції – це повноваження держави у відповідності з міжнародним правом регулювати суспільні відносини згідно з її національним правом та «розробляти, застосовувати та примушувати виконувати встановлені правила поведінки» [9]. Юрисдикція, таким чином, може бути здійснена через законодавчу, виконавчу (примусову) та судову діяльність держави.

Відомо, що кожне право має своє обмеження. Як суверенітет однієї держави обмежується суверенітетом іншої, так і право здійснювати власну юрисдикцію має обмеження, яке полягає, згідно з міжнародним правом, у неможливості здійснювати примусову юрисдикцію на території іншої держави справі, що неодноразово зазначалось у різноманітних джерелах, зокрема у рішенні по справі *Lotus*, а також у працях таких вчених як Броунлі, Байер, та ін. Юрисдикція не може бути здійснена державою поза її територією, за виключенням застосування диспозитивної норми відповідно до міжнародного звичаю або конвенції [10].

Кримінальна юрисдикція держави включає в себе елементи як законодавчої і судової юрисдикції, так і виконавчої (примусової). У міжнародно-правовому контексті така юрисдикція означає право держави на вжиття всіх необхідних заходів для кримінального переслідування та покарання винних у здійсненні кримінально-караного правопорушення, а також забезпечення можливості кримінального переслідування. Ці заходи вживають як у судовому порядку (судова юрисдикція), так і позасудовому (виконавча юрисдикція). Кримінальна юрисдикція, таким чином, включає в себе кримінально-процесуальну та оперативно-розшукову діяльність уповноважених державою органів, а також інші заходи, що забезпечують здійснення судового та досудового розгляду справи (арешт, огляд, затримання судна) і покарання винної особи.

Можливість існування конфлікту юрисдикційних інтересів обумовлює виникнення питань щодо легітимності вжиття зазначених забезпечувальних заходів. Ю. М. Ромашов, зокрема, акцентує увагу на необхідності дослідження таких видів забезпечувальної діяльності держав в особі їхніх компетентних органів, як переслідування та зупинка, огляд суден, затримання цих суден або осіб, підозрюваних у здійсненні злочинів, що перебувають на їхньому борту. Він підкреслює, що такі заходи є необхідними для ефективного припинення злочинів, а також створення умов на судні для провадження невідкладних слідчих дій згідно з національним законодавством, принципами та нормами міжнародного права, однак проблема правомірності заходів, що здійснюються компетентними органами держав на морі у зв'язку зі вчиненням злочинів, у ряді випадків тісно пов'язана і з такою актуальною проблемою, як колізія юрисдикції держав стосовно цих злочинів [11].

Аналізуючи юридичну сутність насильства на морі, варто відзначити, що деякі вчені пов'язують дії (які називають сучасним піратством – такі, як захоплення заручників, вантажу, особливо стратегічного значення, вимагання викупу за їх повернення), з діями, що підпадають під характеристику «тероризму» [12]. Г. Онг вважає, що «ескалація сьогоденного піратства досягла такого рівня насильства, що використання терміну «терор» є абсолютно виправданим» [13]. Він підкреслює, що розуміння взаємозв'язку явищ тероризму і піратства допоможе в розробці більш ефективного міжнародного механізму реагування на насильницькі дії на морі. Втім, М. Валенсія, досліджуючи питання піратства і політики в Південно-східній Азії, вбачає більш коректним чітке розмежування понять

«морський тероризм» та піратства для формулювання відповідної методики протидії обом явищам: «цілі піратства та тероризмі зазвичай різні, мотивація піратів є економічно-корисливою, тоді як тероризм найчастіше обумовлюють політичні цілі або релігійна ідеологія» [14].

Одним з основних міжнародних угод, що регламентують міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю на морі, є Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 року [15]. Протокол 2005 року до цієї Конвенції вніс істотні зміни до її змісту. Зазначену Конвенцію відносять до «антитерористичних». Дійсно, незважаючи на те, що при формулюванні злочинів, які підлягають криміналізації, термін «тероризм» не використовується, і політичні мотиви не зазначені як елемент цих злочинів, у Конвенції неодноразово використовується термін «тероризм». Так, у преамбулі висловлюється глибока занепокоєність «ескалацією у світі актів тероризму в усіх його формах, що піддають небезпеці або позбавляють життя невинних людей, становлять під загрозу основні свободи та серйозно зневажають гідність людської особи». В тексті Конвенції, поміж іншого, міститься посилання на резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 40/61 від 9 грудня 1985 р., яка «засуджує як злочинні всі акти, методи і практику тероризму, де б і ким би вони не здійснювалися, і в тому числі ті, які становлять під загрозу дружні відносини між державами та їх безпеку», а також резолюцію Асамблеї Міжнародної морської організації А. 584 (14) від 20 листопаду 1985 долі, яка закликає розробити заходи для запобігання незаконним актам, що загрожують безпеці суден та безпеці їх пасажирів і екіпажів. У преамбулі Протоколу 2005 р. визнається, що «терористичні акти загрожують міжнародному миру та безпеці», і констатується необхідність «прийняти положення, що доповнюють Конвенцію, та спрямовані на припинення нових жорстоких терористичних актів проти безпеки та захищеності міжнародного морського судноплавства та на підвищення ефективності Конвенції». Згідно зі статтею 3 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, що направлені проти безпеки морського судноплавства, «будь-яка особа вчиняє злочин, якщо незаконно та навмисно захоплює судно або здійснює контроль над ним силою або погрожуючи використати силу або шляхом будь-якої іншої форми залякування... [16]». Положення ст. 3 Конвенції не містить термінів «піратство» або «тероризм», однак, порівнюючи *actus reus*

цього злочинного діяння, деякі вчені вважають, що цю статтю можна застосовувати без урахування мотивів та цілей правопорушників, в світлі одностайної думки, що тероризм та піратство однаково загрожують міжнародному миру та безпеці [17].

Стаття 6 Конвенції встановлює юрисдикцію по відношенню охоплених нею злочинів. Пункт 1 зазначеної статті базується на принципі держави прапора, територіальному принципі та активної персональному (національності), передбачаючи, що «кожна держава-учасниця «вживає таких заходів, які можуть бути необхідними» для встановлення її юрисдикції щодо злочинів, що охоплюються цією Конвенцією, коли злочин вчинено: а) проти чи на борту судна, що плаває під прапором даної держави під час вчинення цього злочину; або б) на території даної держави, включаючи його територіальне море; або с) громадянином даної держави». Згідно п. 2, держава-учасниця «може також встановити свою юрисдикцію» щодо будь-якого такого злочину, коли: а) його вчинено особою без громадянства, яка постійно проживає у цій державі; або б) під час його вчинення громадянин цієї держави був захоплений, піддавався загрозам, був поранений чи вбитий; або с) його вчинено при спробі примусити цю державу вчинити якісь дії чи утриматись від них (будь-яка держава-учасниця, яка встановила юрисдикцію, зазначену в пункті 2, повідомляє про це Генерального секретаря Міжнародної морської організації). Крім того, відповідно до пункту 5, «ця Конвенція не виключає жодної кримінальної юрисдикції, що здійснюється згідно з національним законодавством».

Як бачимо, у зазначеній статті поняття «кримінальна юрисдикція» застосовується в її найбільш повній інтерпретації, тобто як всієї сукупності повноважень держави щодо здійснення кримінального переслідування та покарання особи, що вчинила злочин. Разом з тим, специфіка злочинів, вчинених на морі, та необхідність активізації міждержавного співробітництва в їхньому стримуванні потребують детальної регламентації «забезпечувальної юрисдикції», як у межах державних територій, так і у відкритому морі. Щодо того, що стосується юрисдикційних аспектів взаємодії держав стосовно осіб, що перебувають на їхній території, необхідно, насамперед, відзначити такі важливі елементи забезпечувальної юрисдикції, які встановлюються статтею 7 Конвенції: «Переконавшись, що обставини цього вимагають, будь-яка держава-учасниця, на території якої перебуває злочинець чи гаданий злочинець, від-

повідно до свого законодавства бере його під варту чи вживає інших заходів, що забезпечують його присутність протягом такого часу, який необхідний для того, щоб розпочати кримінальне переслідування чи вжити дії для видачі» (1). Така держава негайно проводить попереднє розслідування фактів відповідно до свого законодавства (2). Коли держава-учасниця відповідно до цієї статті взяла особу під варту, вона невідкладно повідомляє держави, які встановили юрисдикцію згідно з пунктом 1 статті 6, та якщо вона вважає доцільним, будь-які інші зацікавлені держави про те, що така особа перебуває під вартою, та про обставини, що вимагають її затримання. Держава, яка проводить попереднє розслідування, що передбачається пунктом 2 цієї статті, негайно повідомляє про його результати зазначеним державам і зазначає, чи вона має намір здійснити юрисдикцію (5).

Важливими елементами забезпечувальної юрисдикції є також положення, що містяться у статті 8, відповідно до яких капітан судна держави-учасниці («держави прапора») може передати компетентним органам будь-якої іншої держави-учасниці («приймаючій державі») будь-яку особу, щодо якої у нього є розумні підстави вважати, що вона вчинила один із злочинів, зазначених у Конвенції (ст. 3, 3bis, 3ter или 3quater). Держава прапора забезпечує, щоб капітан її судна, на борту якого перебуває будь-яка особа, яку він має намір передати згідно з пунктом 1, був зобов'язаний давати, коли це практично здійснено і по можливості до входження судна у територіальне море приймаючої держави, повідомлення компетентним органам приймаючої держави про свій намір передати таку особу та про причини передачі. Приймаюча держава приймає особу, яка передається, за винятком випадків, коли у неї є підстави вважати, що ця Конвенція не застосовується до дії, які мають наслідком таку передачу, та діє відповідно до положень статті 7. Будь-яка відмова прийняти особу, яка передається, супроводжується заявою про причини відмови.

Таким чином, примусова юрисдикція стосовно особи, щодо якої є розумні підстави вважати, що вона вчинила один із злочинів, зазначених у Конвенції, здійснюється в тісній взаємодії держав-учасниць. Забезпечувальну юрисдикцію по відношенню до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, має право здійснювати «приймаюча держава». При цьому підкреслюється: «Ніщо в цій Конвенції ніяким чином не зачіпає норми міжнародного права, які стосуються компетенції держав здійснювати юрисдикцію щодо

розслідування або вжиття примусових заходів на борту суден, які не плавають під їх прапором» (стаття 9). Крім того, у Конвенції чітко закріплений принцип «видай або суди»: відповідно до статті 10, держава-учасниця, на території якої перебуває злочинець або можливий злочинець, у випадках, коли застосовується стаття 6, якщо вона не видає його, зобов'язана без яких-небудь винятків і незалежно від того, чи вчинено злочин на її території, негайно передати справу своїм компетентним органам з метою кримінального переслідування шляхом проведення розслідування відповідно до свого законодавства. Ці органи приймають рішення таким же чином, як і у випадку будь-якого іншого злочину тяжкого характеру згідно з законодавством цієї держави.

Незважаючи на детальну регламентацію юрисдикційних аспектів взаємодії держав, що міститься у Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р. та значне розширення можливостей такої взаємодії відповідно до Протоколу 2005 р. до цієї Конвенції, здається очевидним, що ані під час розробки та прийняття Конвенції, ані при прийнятті Протоколу, держави не виявили готовності щодо поширення принципу універсальної юрисдикції на найтяжчі злочини, які охоплюються цими угодами. Заходи щодо забезпечення юрисдикції, покликані розширити можливості притягнення до відповідальності винних у найтяжчих злочинах осіб, зосереджені, як ми бачимо, на взаємодії компетентних органів «держави прапора» та будь-якої іншої держави-учасниці («приймаючої держави»). Ці забезпечувальні заходи вимагають активної позиції не тільки держави, що вважає за необхідне вжити заходів з притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, але й, у першу чергу, держави прапора, від юрисдикції якої походять повноваження «приймаючої держави» (юрисдикція якої обумовлює обсяг повноважень «приймаючої держави»).

Принципово інший підхід містить Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року. Конвенція чітко встановлює обов'язок держав-учасниць «співпрацювати в протидії піратству» (ст. 100) та надає в ст. 105 право будь-якій країні-учасниці захоплювати будь-яке піратське судно у відкритому морі або в будь-якому іншому місці поза юрисдикцією якоїсь держави, арештовувати осіб, що знаходяться на піратському судні, та карати винних у піратстві осіб відповідно до норм національного кримінального права. Це положення закріплює

традиційне право держав здійснювати універсальну кримінальну юрисдикцію у випадках піратства, як злочинних дій, які не мають національної приналежності та погрожують миру та добробуту кожної держави окремо та всієї міжнародної спільноти: «Позитивне міжнародне право XX століття беззастережно встановлює право здійснювати універсальну юрисдикцію у випадках піратства», – пише М. Ш. Басіуні [18]. Використання принципу універсальної юрисдикції означає право будь-якої держави, яка захопила піратів, злочинців «*hostis humani generis*», здійснювати щодо них кримінальне правосуддя незалежно від їх громадянства або національної приналежності [19].

Таким чином, визначення юрисдикційних режимів, створення консолідованого механізму, який би унеможлиблював ухилення від кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів на морі, є вкрай необхідними для ефективної та систематизованої протидії морській злочинності, що набуває значення глобальної загрози міжнародному миру та безпеці судноплавства.

Література:

1. Послание Генерального Секретаря ООН по случаю Всемирного дня океанов. Официальный сайт ООН. Режим доступа: http://www.un.org/Depts/los/reference_files/oceansday2009.Russian.pdf.
2. Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Документ A/RES/63/111.
3. Организация Объединенных Наций. Генеральная Ассамблея. Документ A/64/66.
4. Режим доступа: <http://www.imo.org>.
5. Режим доступа: <http://ukr.pik.org.ua/news/2008/10/6/221481.htm>
6. Выступление Президента Украины В. Ющенко на общих дебатах 64-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН 24.09.2009// <http://wap.president.gov.ua/ru/news/15119.shtml>
7. Галенская Л. Н. Правовые проблемы сотрудничества государств в борьбе с преступностью. – Л., Издательство Ленинградского Университета, 1978. – С. 38.
8. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 211.
9. Harris D. Cases and Materials on International Law, 6th ed. – London: Sweet & Maxwell. – 2004, p. 265; Vaughan Lowe. Jurisdiction// International Law/ Ed. by M. Evans, 2nd ed. – Oxford University Press. – 2006. – P. 335.

10. Judgement in the Lotus case. P. C. I. J. Ser. A 10, 18 – 19; Brownlie Y., Principles of Public International Law. 6th ed. – 2003. – P. 297; Byers M. Custom, Power and the Power of Rules: International Relations and Customary International Law. – Cambridge University Press, 1999. – P. 53; Roger O’Keefe. Universal jurisdiction: clarifying the basic concept // Journal of International Criminal Justice. – Oxford University Press. – 2004. – P. 740.
11. Ромашев Ю. М. Борьба с преступлениями международного характера, совершаемыми на море (терроризм, пиратство, незаконный оборот наркотиков и другие преступления): Монография. – М.: РосКонсульт, 2001. – С. 103
12. Ronzitti N. Maritime Terrorism and International Law. – Martinus Nijhoff Publishers. – 1990. – P. 185.
13. Ong G. G. Ships can Be Dangerous, Too: Coupling Piracy and Terroris, in Southeast Asia’s Maritime Security Framework // Piracy in Southeast Asia: Status, Issues, and Responses/ Ed. by Derek Johnson, Mark J. Valencia. – Published by Institute of Southeast Asian Studies. – 2005. – P. 46.
14. Valencia M. J. The Politics of Anti-Piracy and Anti-Terrorism Responses in Southeast Asia // Piracy, Maritime Terrorism and Securing the Malacca Straits/ Ed. by Graham Gerard Ong-Webb, – Published by Institute of Southeast Asian Studies. – 2006. – P. 97.
15. Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 497.
16. Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation, 1988. Available at: <http://www.imo.org/>.
17. Kimberly L. Thachuk and Sam J. Tangredi. Transnational Threats and Maritime Responses // Globalization and Maritime Power/ Ed. By Sam J. Tangredi. – Washington D. C. National Defense University Press. – 2002. – P. 70.
18. Bassiouni M. Ch. The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law// Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law/ Ed. by Stephen Macedo. – University of Pennsylvania Press. – 2006. – P. 47 – 49.
19. Boulesbaa A. The U. N. Convention on Torture and the Prospects for Enforcement. – Martinus Nijhoff Publishers. – 1999. – P. 203 – 206.